

Published on www.bilvavi.net

[Home](#) > יורה דעה 001 תלמוד תורה סימן רמו אופני וגדרי היתר לבטל תורה

יורה דעה 001 תלמוד תורה סימן רמו אופני וגדרי היתר לבטל תורה

בסוגיא בברכות ל"ה ב', יש מחלוקת, לשיטת ר' ישמעאל הנהג בהן מנהג דרך ארץ, ולשיטת רשב"י בזמן שעושים רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים. ויסוד הנידון של דברי הסוגיא לא מצד עצם הדבר של "ואספת דגנך" אלא מצד הביטול שמונח בזה כפי שמבואר בגמ' מצד הקרא של "לא ימוש", דלר' ישמעאל הותר ביטול תורה לצורך זה ולשיטת רשב"י בזמן שעושים רצונו של מקום לא נאמר ואספת דגנך.

הסוגיא כאן מתחילה אחר שיש מצווה של תלמוד תורה, מתי ומהו גדר הדבר שמותר לבטל מתורה, הרמב"ם מונה במנין המצוות מצוות ת"ת ומצווה לכבד מלמדיה ויודעיה, ומצוות ת"ת נחלקת לכמה חלקים, א. ללמוד, ב. ללמד תורה ובזה יש ללמד לבנו ולבן בנו, ויש חלק של ללמד תורה לאחרים ובלשון הרמב"ם ללמד לתלמידים, ולשיטת הרמב"ם כל ענין ללמוד וללמד מנוי במצוה אחת, ולשיטת הבה"ג והרס"ג המצווה של ללמוד והמצווה של ללמד מנוי כשתי מצוות. ויש ראשונים שמנו את המצווה של ללמד לבנים וללמד לתלמידים כשתי מצוות. ג. היראים מונה לא להסיח דעת מתורה 'והיו הדברים האלה על לבבך' מצוות עשה, ו'פן יסורו מלבבך' מצוות לא תעשה, והמצווה הרביעית של 'ושננתם' - שיהיו ד"ת מחודדים בפיך, מצוות ידיעת התורה. וכשאנו דנים בענין של היתר לבטל תורה אנו צריכים לדון בכל אחד מהמצוות הללו האם יש בהם את ההיתר לבטל תורה, והשו"ע הגר"ז באמת כשבא לתרץ את הסתירות מהסוגיא דידן לסוגיא במנחות חילק בין המצוות.

וכשאמר כאן לר"י שמותר לבטל ד"ת לצורך ואספת דגנך יש בזה כמה אופנים להבין, מהו יסוד הנידון.

אופן אחד, כדברי הגמ' במנחות צ"ט שילפינן מדיני לכה"פ דסגי בק"ש שחרית וערבית, (יל"ד בגוף הגמ' שם דבתחילה נקטו רישא דקרא דכתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפין כדנקטה הגמ' בתחילה ואח"כ נקטה הגמ' בדברי ר' ישמעאל הסיפא דקרא והגית בו יומם ולילה, האם הוא בדוקא). ולפי"ז אין צריך היתר של ואספת דגנך כי קיים כבר ק"ש שחרית וערבית, שהרי אינו מבטל את המצווה של קריאת שמע, אלא שרבי ישמעאל למד זאת מקרא דואספת דגנך ולא מלחם הפנים.

ולהמהלך שמצווה לאומרו בפני ע"ה ששמע דסגי לכתחילה בק"ש שחרית וערבית א"ש לומר כן, אך למהלך שאף שלומדים מלחם הפנים דסגי בק"ש שחרית וערבית מ"מ אסור לאומרו בפני ע"ה ואינו לכתחילה, א"א לומר שזה מה שלומדים מואספת דגנך, לר"י, דכאן פשוט שנאמר היתה לכתחילה וכאן צריך לומר וזה האופן השני שואספת דגנך גילה שכאן שרי אפילו לכתחילה ולא כבעיקר המצווה שזה רק בדיעבד ונאמר כאן היתר מיוחד לבטל מתורה לצורך הפרנסה. ואמנם כ"ז לגבי המצווה ללמוד תורה, אך ללמד לתלמידים הרי אינו בגדרים אלו של הסוגיא במנחות וא"כ לא יתכן כהאופן הראשון אך מ"מ מפורש בגמ' בהמשך שגם בללמד לאחרים אמרינן "ואספת דגנך" דאמר רבא לרבנן שלא ייצאו לפניו ביומי ניסן ותשרי לצורך פרנסתו, אך במצווה ללמד לבנו לא מצינו ע"ז מפורש, דבאמת בעיקר המצווה של ללמד את בנו מבואר בגמ' שחייב רק ללמדו מקרא, והרי בסוגיא בסוכה מבואר שמחויב מאז שבנו מתחיל לדבר ללמדו תורה וכו', האם מאז מתחיל החיוב ללמד את בנו תורה [מעיקר הדין. דמדין זריזין וודאי מחוייב כמה שיותר מוקדם] ולפי הטו"א מה שמובא בסוף הספר שם כל דין זה הוא מדין חינוך וזה משום שאין כאן מצוות ת"ת מצד הבה"ג וא"כ אינו מקיים המצווה ללמד את בנו תורה בזה, ועדיין הרי יש את הגיל שלוש שמלמדו אותיות שיל"ד אם נחשב שמלמדו תורה ויש שית בין שבע שמכניסו לת"ת, ויל"ד שאחד מזמנים אלו הוא התחלת מאימת החיוב של אב ללמד את בנו תורה ולשיטת הלח"מ שבחינים חייב ללמדו את הכל מקרא משנה הלכות ואגדות, ורק בשכר חייב רק במקרא, יל"ד בכל זה האם יש כאן היתר של ואספת דגנך, ויש עוד מקום לומר שאי"צ ילפותא ויכול לדחות את זה כיוון שחייב זה איננו דווקא בזמן זה רק חיוב כללי, [ולדברי הלח"מ יש מקום לומר שאם יודע שאם יעשה ואספת דגנך לא יספיק ללמדו כל התורה כן צריך ילפותא אך נראה יותר שאינו כן] ולכאורה לפי"ז מה שרבא לא

ילמד את התלמידים מצד הפרנסה שלו אי"צ ילפוטא שהרי אין חייב ללמד את התלמידים בכל עת ובכל שעה, ורק מצד מה שהם צריכים ללמוד צריך את הילפוטא של "ואספת דגנך" להגיד שמותר להם לבטל מללמוד, ורק עיקר המצוה דללמוד צריך קרא דואספת דגנך.

ולענין המצווה של מחודדים בפ"ק ידיעת כל התורה כולה, האריך בשו"ע הגר"ז שאין את ההיתר של ואספת דגנך וכל ההיתר הוא רק למי שיודע את כל התורה כולה ובא מדין "לא ימוש", ולהיראים שיש עשה של ושמתם את דברי אלה על לבבכם ול"ת לא להסיח דעת מד"ת, אין זה בכלל ההיתר של ואספת דגנך, וע"ז באו דברי הנפה"ח בשער א' פ"ח שהנהג בהם מנהג ד"א היינו שבזמן המלאכה יעסוק בד"ת, ורק שכיון שמתבטל ביטול תורה באיכות צריך היתר של ואספת דגנך, אך על הפן יסורו מלבבך אין היתר לעסוק בדברי מלאכה אם מסיח דעת.

וכמובן כ"ז רק אם נתחדש כאן היתר נוסף, אך להאופן הראשון שכאן נתגלה שכל המצווה היא רק שחרית וערבית א"כ היינו רק לגבי ללמוד.

מהלך שלישי: שההיתר של ר"י מדין אונס, ורשב"י אומר שחייב להיות במדריגא של עושין רצונו של מקום ואז לא יהיה אונס.

מהלך רביעי: לשון רש"י הנהג בהם מנהג ד"א שאם תבוא לידי צורך הבריות סופך ליבטל מד"ת, והיינו שמדין הד"ת בעצמם חייב להנהיג בהם מנהג ד"א, ויש כאן חידוד נוסף, שיל"ד עפ"י זה שכשאין לו מה לאכול כו"ע יתירו, וכל הנידון היא ע"ש סופו, שבסוף לא יהיה לו מה לאכול, ע"ז בא מחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י, וזה המחלוקת האם להתיר ביטול תורה כעת, משום פרנסה שזה יביא לאח"ז שאז לא יבטל מד"ת, היתר ההווה לצורך מציאות העתיד.

אם זה מדין אונס וודאי שגם בשאר חלקי המצווה זה יהיה מותר, ולפי המהלך הרביעי שזה היתר מעכשיו לצורך לאח"ז יל"ד ג"כ בשאר חלקי המצווה, שבללמד ממילא יכול לדחות ללאח"ז, וכן לענין להסיח דעת עכשיו בשביל לאח"ז, ג"כ יתכנו דברי הנה"ח של לעיל, דמחויב שלא להסיח דעת תוך כדי המלאכה ורק מצד ביטול תורה באיכות יהא היתר של ואספת דגנך.

ובאמת שההיתר לביטול ת"ת, הוא נידון פרטי בסוגייתנו לענין פרנסה אך יש את כללות הסוגיא של נידוני אופני היתר לביטול תורה,

אופן ראשון – תפילה: הגמ' בשבת י'. שרב המנונא האריך בתפילה ואמר לו רבא עוזבים חיי עולם ועסוקים בחיי שעה, ור' ירמיה כשהגיע זמן תפילה ורצה להתפלל ולא לשמוע ד"ת אמר לו רבי זירא מסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה, ומבואר שתפילה צריכה היתר לביטול תורה, וע"ג זה הנושא של להאריך בתפילה [שנפסק במ"ב שאסור להאריך בתפילה יותר מדי משום ביטול תורה].

ומבואר שם בדף י"א שרשב"י וחבריו מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה, ואנו מפסיקין גם לתפילה חוץ ממתן שצריך לשבת על העיבור.

וראשית יל"ד אם ק"ש צריך להיתר להפסיק שלכאורה ק"ש זה ג"כ תלמוד תורה, אלא שהגמ' בדף ל"ג אומרת שרשבי כשהיה צריך להתפלל היה לובש הבגדים כי כל היום היה מכסה גופו בחול, והקשו התוס' הרי רשב"י לא הפסיק לתפילה, וכתבו דתפילה דנקטה הגמ' היינו ק"ש, ומבואר שהגמ' קוראת לזה תפילה, והב"י דן לגבי אדם ששכח לברך ברכה"ת ולא כיון באהבה רבה אם יכול לקרוא ק"ש דכיון שמכוין לתפילה אין חיוב של בה"ת, והיינו שכשאין מכוין לת"ת היינו כתפילה, וזהו כשלא בירך הברכות, אך לכאורה כשבירך הברכות למה שיוצרך להגיע לדין מפסיקין לק"ש, יכוון לתלמוד תורה ואז לא יחשב הפסק, [ובאמת שגם כשלא בירך יש כאן לדון צד שיוכל לכוין לת"ת כדי שלא יבטל ע"י הקריאת שמע מתורה ובוזה הכריעו שעדיף שלא יכוין לתורה משום שהוא קודם ברכה"ת] ולפי"ז רשב"י וחבריו אם לא בירכו ברכה"ת אז צריך להגיע להא דמפסיקין לק"ש אם אם בירכו ברכה"ת שאז יכולים לכוון לשם ת"ת לכאורה אין כאן אלא הנידון של כמות ואיכות ונתבאר בזה לעיל.

ותפילה בכללות, יש לדון שתפילה תחשב תורה, [ומה שצריך להגיע למפסיקין לתפילה היינו מצד הענין של כמות מול איכות] שהרי המילים של פסוקים וודאי יל"ד שייחשב ת"ת, וקורא תהילים זה הנידון בקורא כשאינו מבין אם נחשב ת"ת, אך כשמבין פירוש המילות לכאורה יש כאן מצוות ת"ת, וכן מי שמכוין כוונת וכדומה וודאי יש בזה הרי תלמוד תורה, ובכל תפילה יכול להיות שמקיים ת"ת, ונידון הגמ' של "חיי שעה" היינו ת"ת מול ידיעת התורה אם באופן של חלקי התפילה שאינו מקיים מצוות ת"ת כגון באומר ואינו יודע מה אומר או שאומר מקופיא, שכיון שמסיח דעת ממה שאומר בזה אין מקיים מצוות ת"ת וצריך ההיתר.

אופן שני: הגמ' במגילה מבטלין ת"ת לצורך מקרא מגילה, והקשו האחרונים ה"ז ביטול תורה, ויתכן שזה ענין של כמות מול

איכות או שיש מילים במגילה שאינו מבין או לועז שקרא לבשה"ק שקורא אף שאינו מבין, ואז לצורך קיום מצווה שרי לבטל, והנה מגילה וכמו"כ תפילה זה סוג מצוות שיש קיום מצווה שבגופו, וכמו"כ יש סוג מצוות שקיום המצווה אפשר ע"י אחרים, דמדין ללמוד ע"מ לעשות, וזה בין אם זה ציווי דאורייתא או דרבנן מדין לא תסור, [ותלוי בגדרי התפילה אם היא דאורייתא או דרבנן] ובמצווה שא"א לעשותה ע"י אחרים יש כאן נקודה לעצמה שזה דין בחפצא שהמצווה צריכה שתעשה.

בפשטות תפילה היא לצורך שיהיה לו שפע ולכך נקראת חיי שעה, ועפ"ז היה מקום לדון צד מחודש שההיתר להתפלל זה מדין ואספת דגנך, ורשב"י לשיטתו שאין לו היתר ואספת דגנך, לכך לא הותר חיי שעה של תפילה ג"כ, [והפשטות היא שזה בגלל גודל מדריגתו בתורה מול מדריגתו בתפילה]

אופן נוסף: לצורך לוויית המת. ובפשטות הוא כלצורך שאר מצווה, אך במאן דתני שדינו "כנתינתה כך נטילתה" והיינו בשישים רבוא ולמאן דקרי ומתני לית ליה שיעור, הם מדין כבוד התורה, וכפי שהזכרנו שהרמב"ם צירף בהלכות ת"ת מצוות כיבוד מלמדיה ויודעיה יש סברא לומר שכבוד הלימוד הוא לא ביטול של המצוות לימוד אלא זה כחלק מצורת התורה שצריך גם לכבדה, ולפי"ז אין כאן בכלל ביטול תורה כי מדין המצוות ת"ת חייב לכבד הרב והת"ח.

מבואות המטונפים: מבואר בגמ' שלכתחילה אסור לילך במבואות המטונפים כדי שלא לבטל תורה, אך כששוהה שם מוכרח לבטל תורה אי אסור הוא בד"ת [ע"ד החידוד יש לדון אם יש לאדם לצמצם השעות של תשעה באב ע"י חילוקי הזמן שבארצות, וכמובן שאם יכול ללמוד דברים הרעים שבירמיה איוב או מו"ק אין זה נידון אך כשיודע כל דברים אלו ויש כאן ביטול במצוות ידיעת התורה יל"ד בזה ע"ד החידוד, וכמובן שלא שמענו כהאי מילתא]

הרב שמלמד את תלמידיו או אב את בנו האם מקיים מצוות תלמוד תורה, לכאורה כן, ואף אם הבן אין מקיים. אך יתכן בזה ביטול באיכות, וזה תלוי אם מתקיים בו "מתלמידי יותר מכולם" והיינו שתלוי איזה תלמידים הוא מלמד, אא"כ חסר לו ידיעת התורה שזה נושא נוסף, ולהרמב"ם שהיא מצווה אחת לכאורה זה אותו מצווה ואי"ז דחיייה, אך לשאר ראשונים שהם שני מצוות האם מצוות הללמלד שכללמלד אותה מסכתא הרבה שנים [אם לא שהוא מדין ואספת דגנך] זה דוחה את הלימוד ידידה.

יש בזה נידון בספיקות כשיש ספק אם חייב ללמוד ויש ספק אם חייב ללמד, והמנ"ח במצווה דידן דן אם טומטום ואנדרוגינוס חייבים ללמד בניהם ונקט שחייבים מדין ספק דאורייתא לחומרא, אך במצווה שחייבים רק בשכר שזה ענין של ממון אינו חייב להוציא ממון [אגב יל"ד מה שייך מקום שנוהגים רק בשכר, אם כשלא נוהגין כך חייב בחינם - לענין דברי הלח"מ דלעיל, ועיין] כעין מוחזק, והוא חידוש, ויל"ד עפ"י"ז במש"כ הפוסקים שאם אינו יכול ללמוד יחזיק אחרים שילמדו האם אנדרוגינוס חייב להחזיק אחרים כשא"י יכול ללמוד או שנאמר שזה ענין של ממון שאינו חייב בזה.

וכמו"כ יל"ד בן של אנדרוגינוס שחייב ללמוד מדין ספק, הוא וודאי והבן שלו ספק לגבי הסוגיא של הוא ללמוד ובנו ללמוד, וכך יל"ד בהרבה מקרים, האם להרשב"י מותר לו לבטל לצורך ואספת דגנך כשחייב מספק, ולעניינא דידן כשה'ללמד' הוא ספק וה'ללמוד' הוא וודאי כשהאב אנדרוגינוס ויהיה נ"מ אם הוא אותו מצווה או לא, פלוגתת הראשונים דלעיל.

עוד ספק בנו ובן בנו קודם, בנו טימטום ובן בנו זכר מה הדין.

מאיזה דין מותר לאדם לישון: האם חייב ללמוד עד שתחטפנו שינה, ולר' ישמעאל אם הכוונה שצריך להתנהג כדרך כל הארץ הוא תלוי בסברות דלעיל, דאונס ל"ש כאן, ואם החיוב הוא רק שחרית וערבית או שיש כאן היתר לצורך הדרך ארץ כהאופן השני אפשר להבין ההיתר, וכן להאופן הרביעי יכול ללכת לישון עכשיו כדי שיוכל אח"כ ללמוד יותר טוב כשהיה יהיה לו יותר ישוב הדעת, אף שעכשיו יכול להמשיך ללמוד.

וכמו"כ באכילה ושתיה להנפה"ח דלעיל וודאי בזמן הסעודה חייב להגות בד"ת ויהיה תלוי במחלוקת הפוסקים אם מקיים מצוות ת"ת בהגיון שבלב כי הרי אין מסיחין בשעת הסעודה, אך לענין הפן יסורו חייב לחשוב בד"ת מעיקר הדין שלא להסיח דעת מתורה, אך לשיטות שאין חיוב של לא להסירה מהלב ההיתר של לאכול ולשתות כבשינה, וכאן זה רחוק מאד לדון דמותר לו לאכול רק מצד אונס, [ועיקר צד זה דחוק הוא].

כמו"כ מיעוט שיחה להגר"א שצריך לשוחח קצת לפקח דעתו חוזר להמבואר לעיל בשינה ואכילה.

רשב"י שנאמר בו שלא מתיר ואספת דגנך, יל"ד בכל הנאמר, ולהגירסא שגורסים במנחות צ"ט ר"ש בר יוחאי שסגי בק"ש שחרית וערבית לכאורה סותר להאמור כאן, ואנו התמקדנו בשיטת רבי ישמעאל.

Source: <https://bilvavi.net/shiur/תורה-לבטל-תורה-סימן-רמו-אופני-וגדרי-היתר-לבטל-תורה>

Links

[1] <https://bilvavi.net/yd>